

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

MATEJA NOVAK

**Pomenotvorno-besedotvorne lastnosti novejše leksike
s področja filma**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

MATEJA NOVAK

**Pomenotvorno-besedotvorne lastnosti novejše leksike
s področja filma**

Diplomsko delo

Mentorica:izr. prof. dr. Andreja Žele

Univerzitetni študijski program
prve stopnje: Slovenistika

Ljubljana, 2012

Hvala mentorici izr. prof. dr. Andreji Žele za strokovnost in odzivnost, prijateljsem za spodbudne besede;

posebej staršem in ožji družini za razumevanje in podporo – njim to delo skromno poklanjam.

Izveček

Pomenotvorno-besedotvorne lastnosti novejšje leksike s področja filma

Hiter razvoj filmske umetnosti in priljubljenost filmske tematike v družbi prinaša tudi novo terminologijo, najhitreje nastajajočo v publicistiki. Analiza manjšega nabora leksike bo pokazala, kateri postopki tvorjenja so na tem področju najbolj produktivni. Prispevek se poskuša osredotočiti na pomenotvorne in besedotvorne procese, s predpostavko, da je največ leksike prevzete, zato je predstavljen tudi ta vidik. Problematične so pisne različice istega termina, zato bo primerjava s korpusom FidaPLUS pokazala, katere variante raba najbolj upošteva. Raziskava se, kjer je mogoče, opira tudi na osnovna slovenska slovarja, Slovar slovenskega knjižnega jezika in Slovenski pravopis.

Ključne besede: filmska terminologija, besedotvorje, pomenotvorje, prevzete besede

Abstract

The Meaning and Word Formation Characteristics of Modern Film Vocabulary

The rapid development of film art and the popularity of film themes among society brings along a new terminology, which is the fastest growing in journalism. The analysis of a minor selection of lexis will show which procedures in formation are the most productive. The research focuses on the lexical and word-formation processes, with assumption that the majority of lexis belongs to loanwords, therefore this aspect is also presented. Particularly problematic are the written variations of the same term, which is where comparison with the FidaPLUS corpus will show which variations are the most frequently used. The research is also, where possible, based on the key Slovenian dictionaries, Dictionary of Standard Slovenian Language and Slovenian Normative Guide.

Key words: film terminology, word formation, meaning formation, loanwords

Kazalo vsebine

1	Uvod.....	1
2	Poimenovalne možnosti v jeziku.....	2
2.1	Filmska vsebina, žanri in splošno izrazje.....	3
2.1.1	Prevzemanje iz tujega jezika	3
2.1.2	Možnosti poimenovanj znotraj lastnega jezika	6
2.1.2.1	Pomenotvorje.....	6
2.1.2.2	Besedotvorje	10
2.2	Tehnologija.....	15
3	Povzetek	17
4	Literatura	19

1 Uvod

Svet filmske umetnosti in industrije se danes zelo hitro spreminja in razvija, o njem se veliko piše in govori in predstavlja pomembno vlogo v sodobni t. i. popkulturi. Vsakodnevno se ocene in novosti pojavljajo v medijih in so hitro dostopne vsem zanimajočim se, produkcija filmov je velika, hkrati pa povprečen uporabnik težko sledi izjemno hitremu tehnološkemu razvoju, povezanim s filmom – tu mislim predvsem naprave, postopke, računalniške animacije in tehnike, uporabljene pred končnim izdelkom. Posledično hitro nastaja tudi nova terminologija, v Sloveniji večinoma prevzeta z ameriškega področja, saj tudi M. Košir (2010: 1) meni, da je filmska popkultura, h kateri se nagibamo v Sloveniji, vezana izrazito na ameriški prostor in hollywoodsko produkcijo. Najbolj referenčna in najboljšežnejša svetovna spletna baza o filmu je The Internet Movie database (IMDb), ki poleg videov, ocen, kritik, mnenj uporabnikov, galerij in povezav na filmske festivale vsebuje tudi slovarček Movie Terminology Glossary, sodobnega slovenskega filmskega slovarja pa še ni,¹ čeprav v Sloveniji na leto izide pet do deset specializiranih filmskih knjig,² ki pa se s terminologijo ukvarjajo le posredno. Osnovne izraze lahko uporabnik najde tudi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, (slovenske) pomanjkljive prevode pa še v spletnem Večjezičnem filmskem glosarju,³ ki pa ni razlagalni.

Strokovno izrazje je pomemben člen vsakega jezika, saj ne prinaša le obsežnejšega slovarja, temveč tudi zavest o obstoju in razvoju strokovnih področij ter možnost, da se slovenski jezik uporablja na vseh sporazumevalnih področjih. O jezikovni problematiki s tega vidika je pisala denimo M. Humar, ki je ugotovila, da nekatera nova strokovna področja pod vplivom globalizacijskega jezikovnega enotenja opuščajo razvijanje slovenske terminologije; v družbenopolitičnih razmerah, kjer je manjša jezikovna skupnost podrejena večji in kjer je družba odprta za prost pretok blaga, idej in storitev ter še posebej v položaju, kjer je angleščina 'lingua franca' znanstvenikov po vsem svetu, je ravno terminologija pod največjim pritiskom (Humar 2009: 42). Nastajanje nove leksike pa ni povezano le z zunajjezikovno stvarnostjo, v kateri živi jezikovna skupnost, pač pa tudi njihovim razmerjem do tega jezika.

¹ Za primerjavo: že leta 2007 je izšel Gledališki terminološki slovar pri Založbi ZRC, ki ga najdemo tudi v spletni obliki.

² Filmski leksikon (Kavčič in Vrdlovec, 1999), Knjiga o filmu (Cook, 2007) Razumeti film (Giannetti, 2008) (Košir 2010: 2) in 1001 film (ur. Schneider, 2006).

³ Online Film Dictionary, http://home.snafu.de/ohei/ofd/moviedict_e.html. [Dostop: 29. 8. 2012.]

Za že poimenovano predmetnost nastajajo novi izrazi z dodanimi konotacijami, oblikujejo se poimenovanja (ne)obstojećih denotatov ali pa nastajajo zaradi potreb po širjenju pomenskosti izrazja, zaradi visoke stopnje prevzetosti pa pomensko-tvorbene lastnosti posegajo tudi v sistemskost slovenščine (Žele 2009: 457).

Namen raziskave je ugotoviti, kateri so najpogostejši postopki nastajanja nove leksike na področju filmske umetnosti. Hipoteza je, da zaradi popularizacije filma kot sredstva zabave in sprostitve (in ki množično prihaja z ameriškega področja) v manjši meri nastajajo poimenovanja s slovenskimi besedotvornimi in pomenotvornimi postopki, saj s temi procesi ne moremo analizirati prevzete leksike. Nabor leksike je zbran iz spletnih in tiskanih medijev, in sicer so upoštevane filmske kritike v tedniku Mladina in mesečniku Premiera, blogi, članki in drugi prispevki s to tematiko, spletne strani o tehničnih orodjih in kot glavni vir magistrsko delo Mateje Košir.⁴ Leksika bo predstavljena primerjalno s Slovarjem slovenskega knjižnega jezika⁵ in Slovenskim pravopisom, za preverjanje dejanske rabe pa s korpusom FidaPLUS.

Zaradi preglednosti bo ločena obravnava leksike s področja vsebinskega vidika filma, npr. obravnava filma kot končnega produkta, žanrskost, skratka poljudno in publicistično zanimivo besedišče, v drugem delu pa kratko o leksiki procesa nastajanja filma in v okviru tega nove tehnologije obdelave do podatkovnih nosilcev.

2 Poimenovalne možnosti v jeziku

Ada Vidovič Muha v svoji tipologiji poimenovalnih možnosti med drugim izhaja z jezikovno kulturnega vidika, tj. vidika »ustvarjanja poimenovanj s sredstvi lastnega jezika glede na prevzemanje iz drugih jezikov« (Vidovič Muha 2007: 404). Leksika znotraj lastnega jezika je lahko netvorjena ali tvorjena, znotraj slednje ločimo stalne besedne zveze (*rdeča mravlja*) ter besede, ki nastajajo s sistemsko predvidljivimi besedotvornimi postopki (*brat-ec*), iz skladijske podstave (*oč-i-gled-en*) ali govorne postave (*se-ve-da*) ter s sistemsko nepredvidljivimi besedotvornimi postopki – kratičnost (*SSKJ*), univerbizacija (*daljinski upravljalec > daljinec*), ali pa nastajajo s pomenotvornimi postopki metafore in metonimije.

⁴ Mateja Košir se v magistrski nalogi ukvarja s korpusnim jezikoslovjem, njeni predlogi definicij nekaterih novih leksemov in primeri iz rabe se nahajajo tudi v Glosarčku izrazov filmske terminologije na spletni strani <http://nl.ijs.si/et/teach/ung/kosir/filmi.html#id302933>. [Dostop: 16. 9. 2012.]

⁵ V SSKJ je natanko 145 geselskih iztočnic, ki kjer koli v geselskem članku vsebujejo kvalifikator *film.*, tj. *filmski izraz*. Iztočnice brez kvalifikatorja (*filmanje*) niso vštete.

Iz tujega jezika pa je prevzemanje lahko zakrito – sem sodijo denotatni (ki nimajo denotata v jeziku prejemniku, npr. *taverna*) in pomenski kalki, pri slednjih gre za prevzemanje iz klasičnih jezikov (t. i. internacionalizmi, npr. *genealogija* – *rodoslovje*) in globalnega jezika, tj. katere koli variante angleščine. Delimo lahko tudi stopnje prevzetosti: od oblikoslovno, glasovno in črkovno prilagojene sistemske prevzetosti preko polcitatnosti do citatnosti, ki ohranja izvorno obliko in zapis. Predstavljena teorija bo osnova za členitev sledečih primerov nove leksike in poskus uvrstitve v omenjene tipe poimenovanj.

2.1 Filmska vsebina, žanri in splošno izrazje

2.1.1 Prevzemanje iz tujega jezika

Pri prevzemanju tuje leksike ločimo različne tipe glede na to, v kolikšni meri se nova leksika včlenjuje v leksikalni sistem in kakšne so slovnične lastnosti prevzetih besed, na kar vpliva moč prevzemnega jezika, kako novo izrazje prilagodi. Prevzete besede se najpogosteje pojavijo kot termini, čeprav prevzemanje vpliva na vsa področja človekove dejavnosti in tudi na neknjižne zvrsti slovenskega jezika, je pa najbolj produktiven terminotvorni proces (Bokal 2009: 112 po Vintar 2008).

Prva stopnja izraženega prevzemanja je citatno. Citatne besede so tiste, ki ohranjajo izvorni sporočilni pomen in strukturo, zato se v besedilu lahko pojavljajo v navednicah ali z dodatnim pojasnilom, npr.: *Vendar se je o možnostih Titanika 2 govorilo, toda film bi moral biti prequel, torej predzgodba ali preddel. / Ne, ne gre le za rimejk, ampak za sequel, za nadaljevanje. / A vsega se niti ne da skriti, hkrati pa dandanašnji način dela z medijskimi objavami vsebuje tudi najavne dogodke (angleško sneak preview). Navajanje slovenskih sopomenk ob citatnih – v tem primeru *sequel*, *nadaljevanje* – lahko kaže na 1) nepopolno pomensko prekrivnost obeh izrazov, 2) zavedanje možnosti nerazumevanja citatne besede, vsaj ne brez znanja angleškega jezika, 3) neustaljenost citatnega ali domačega termina, 4) besedotvorno zmožnost slovenščine in zapolnjevanja leksikalne praznine, ki lahko vodi v izločanje citatne besede (Bokal 2009: 113).*

Druga stopnja izraženega prevzemanja je polcitatno, po Vidovič Muha (2007: 406) predvsem črkovna (lahko tudi glasovna) ohranjenost jezika dajalca v jeziku prejemniku, oblikoslovni, lahko tudi besedotvorni morfemi pa so že v jeziku prejemniku, npr. *././ in grdo je, da v miceni domovini ni dovolj ljubiteljev grozljivk, splatterjev, humorja, spektaklov, slabega okusa*. L. Bokal (2009:

118) v svoji tipologiji to vrsto prevzemanja razdeli v dve podskupini: 1) najprej fonemsko prilagajanje glasovnim zakonom slovenščine: *jazz – džez*, 2) pisno prilagajanje prevzete besede. Dosežena črkovna in pisna prilagoditev pa spodbudi nastajanje enot besedne družine prevzete besede: *!...! vendar so vsa njegova dela ustrezno zavarovana pred piratstvom in neavtoriziranimi davnlovderji / Res je, davnlovdanje še nikoli ni bilo lažje / Še vedno imam Win98SE z vsemi mogočimi zastoj davnlovdi.*

Zadnja, tretja stopnja prevzemanja je sistemska, kjer se prevzeta beseda vključi v formalni sistem jezika prejemnika, npr. *virtualnost, animacija*.

Dobesedno prevajanje pa je kalkiranje oz. zakrito prevzemanje. Tuji izrazi se nadomestijo s slovenskimi ustreznici, vendar se ohranja tuja pojmovnost leksemov. Lahko gre za kalkiranje besed brez denotata v jeziku prejemniku ali pa za t. i. internacionalizme in prevzete besede iz globalnega jezika, npr. *false city – lažno mesto* (metafora za Hollywood). Kalkiranje je pogosto posledica prehitrega prevajanja, ko stroka terminov še ni odobrila, medijsko širjenje teh izrazov pa povzroča njihovo ustaljenost in manjšo možnost izbire ustrežnejših poimenovanj.

V nadaljevanju bo ob primerih prikazano, kako se prevzemanje tega tipa kaže v leksiki s filmskega področja, koliko je enotnosti v poimenovanjih in zapisih in posledično kolikšna je (pomensko-)izrazna ustaljenost leksemov. Vsa števila pojavitev v oklepajih so iz korpusa FidaPLUS.

Leksem *muzikal*⁶ (SSKJ *musical* gl. *muzikal*: *odrsko glasbeno delo z elementi operete, kabareta, glasbena komedija*) zasledimo v najrazličnejših oblikah zapisa. FidaPLUS najde naslednje zadetke: *musical* (747), *mjuzikl* (141), *muzikel* (8), *mjuzikal* (15), *muzikal* (1181), vsi se pojavljajo najmanj v polcitatni obliki, torej se tudi sklanjajo, ali pa so še glasovno prilagojeni. SSKJ leksem *musical* pozna, usmerja nas na *muzikal*, vendar ga povezuje zgolj z gledališčem; v filmski terminologiji bi ga lahko označili kot 'filmski žanr, v katerem se pesmi, ki jih pojejo junaki, prepletajo z zgodbo, pesmi pogosto nadomeščajo dialoge ali so uporabljene kot ponazoritev razvoja posameznega karakterja. Filmski muzikali so pogosto priredba

⁶ V FidiPLUS sem zadetke variant zapisa leksema *muzikal* iskala le v imenovalniških oblikah, če pa hočemo poiskati različne oblike besed, ostaja razmerje pogostosti pojavitev podobno: *musical** (1619), *mjuzikl** (442), *muzikel** (8), *mjuzikal** (24), *muzikal** (4210).

gledaliških' (Košir 2010: 51). Tudi SP predvideva zapis *muzikal*, vendar lahko v glede na pojavitve v korpusu vidimo, da se pojavljajo tudi variantni zapisi. Slovenska ustreznica izrazu bi bila *glasbeni film* (834).

Precej novih, lahko tudi priložnostnih poimenovanj je v zvezi z novimi žanri. Citatno se zapisuje *road movie* (252), *road-movie* (108) ali *roadmovie* (17); *film ceste* (3) z varianto *cestni film* (4) pa je pomenski kalk, glede na število pojavitev poskus slovenjenja neuspešen. Gre torej za novo besedno zvezo, ki označuje 'žanr, kjer se filmska zgodba odvija med potovanjem, dogajanje je ponavadi »naključen« niz situacij' (Košir 2010: 69), različnost zapisov pa priča tudi o neustaljenosti termina kot tudi samega zapisa.

Šoker (250) je tudi novo poimenovan žanr, ki pomeni 'film, ki uporablja posebne metode, kot je nenaden glasen zvok, da z nepričakovanimi, hitrimi kadri šokira oziroma prestraši gledalca' (Košir 2010: 153); glede na SSKJ je to nov leksem, ne pa tudi nova predmetnost, saj SSKJ pozna glagol *šokirati*: ekspr. *vzbuditi veliko presenečenje, osuplost*. Leksem je prevzet iz angleščine in pisno prilagojen: *shocker* noun colloquially *nekaj razburljivega, pretresljivega, srhljivega, ostudnega; senzacionalnega*; British English *srhljiv roman ali feljton*; *shilling* ~ *cenen razburljiv, napet roman*.⁷ Poimenovanje se je s področja literature razširilo na filmsko, kar je pogost pojav, kot bomo videli tudi v nadaljevanju.

Polcitatno se rabi leksem *slasher* (65), tj. 'podžanr grozljivke, ki ponavadi vsebuje psihopatskega morilca in eksplicitne prizore ubijanja žrtev, z veliko nasilja in veliko krvi' (Košir 2010: 150), glede na SSKJ nov leksem,⁸ v angleški terminologiji pa termin že obstaja, in sicer kot 2. pomen: *slasher*₂ (also *slasher film*) *a horror film, especially one depicting a series of violent murders or assaults by an attacker armed with a knife or razor*.⁹ Pojem poznamo torej iz angleškega okolja, ni pa se še niti črkovno prilagodil.

Za slovensko uveljavljeno *grozljivko* (4276) (SSKJ: *grozljivka* publ. *umetniško delo z grozljivo vsebino, zlasti film*: predvajajo napeto grozljivko) se pogosto uporabljata tudi (pol)citatno *horror*

⁷ *Veliki angleško-slovenski slovar*, av. Grad, Škerlj ter Vitorovič. DZS, zbirka Amebis, 2006. [Elektronska izdaja.]

⁸ FidaPLUS pokaže, da se leksem rabi predvsem v tedniku Mladina, dva zadetka sta iz časopisa Delo, nekaj zadetkov pa je iz Premiere, brezplačne mesečne revije o filmu. Ocene v Mladini piše Marcel Štefančič, jr., ki sicer sodeluje tudi s Premiero, v slovenski javnosti najbolj prepoznaven filmski kritik, poznan tudi kot televizijski voditelj in avtor nekaj knjig s filmsko tematiko. Tudi Koširjeva (2012: 19) Štefančiču priznava velik vpliv na oblikovanje jezika slovenskih filmskih kritik.

⁹ Vir: <http://oxforddictionaries.com/definition/english/slasher?q=slasher>. [Dostop: 26.8.2012.]

(504) in **horor** (126). SP vsebuje tudi geslo horor: publ. *strah, bojazen*. M. Košir (2010: 126) za grozljivko predlaga naslednji definicijo: 'filmski žanr, ki se trudi v gledalcu zbuditi čustva strahu in zgroženosti, zgodba pogosto vključuje smrt, nadnaravno ali psihične bolnike. Grozljivke imajo navadno osrednjega negativca'. Razširjena definicija Koširjeve pomensko ustreza tisti v SP, medtem ko SSKJ gesel horror ali horor nima.

Za slovensko ustreznico **pogovorna oddaja** (4586) FidaPLUS beleži presenetljiv delež polcitatne rabe **talk show** (1327) ali celo **talkshow** (3210), ki je še bolj neustrezna varianta od prve, pravilno zapisanega angleškega termina. Tak primer kalkiranja je še **resničnostna oddaja** (21) z varianto **resničnostni šov** (ok. 30 relevantnih zadetkov), močno pa prevladuje **reality show**¹⁰ (414). To morda kaže, da se slovenski termin za dokaj svež in razvpit tip oddaje še ni ustalil, ali pa gre zgolj za popularizacijo angleškega termina.

Brez znanja angleščine se ne da razvozljati še npr. **splatter film** (38). Gre za podžanr grozljivke, ki temelji na prikazovanju brutalnosti, nasilja in krvi. Iz polcitatnega termina je nastala celo izpeljanka: *Celotno franšizo bi lahko umestili v svoj žanr zombie-splatterjev, s tem da bi bila poanta nekako v tem, da enkrat za razliko namesto zombijev splatterirate prav vi. / Film so mu povsem porezali, toda zdaj je na voljo v vsej brutalni, pikantni, splatterski ultimativnosti.*

Teaser (40) ali pisno podomačen **tizer** (5) in **trailer** (88) se v rabi pojavljata takole: *Krajše, 30-sekund do največ minuto in pol dolge napovednike (ang. teaser trailer), je moč v kinodvoranah videti tudi že leto dni pred prihodom samega filma na redni spored. Njihov namen je gledalce zgolj obvestiti o njegovem obstoju in zbuditi zanimanje zanj. Daljše napovednike (v angleščini regular trailer) si lahko ogledujete nekaj mesecev pred prihodom filma v kina pa vse do pričetka njegovega predvajanja. Kaže, da slovenska ustreznica **filmski napovednik** (ok. 40 relevantnih) ne prevladuje, verjetno zaradi same ekonomičnosti jezika, saj tudi L. Bokal ugotavlja, da pomenski opis ob citatnih izrazih ne prispeva k izločanju citatnih besed. Poleg tega še nimamo slovenskih ustreznih razlikovalnih poimenovanj za omenjena izraza *teaser* in *trailer*.*

2.1.2 Možnosti poimenovanj znotraj lastnega jezika

2.1.2.1 Pomenotvorje

¹⁰ Dvakrat celo kot *reallity show* v Delu, kar je tudi v izvirmiku napačen zapis.

V lastnem jeziku nova leksika nastaja po pravilih besedotvornega sistema – z besedotvorjem ali pa s pomensko širitvijo/pomenskim ožanjem leksemov – pomenotvorjem. Nova predmetnost lahko v začetni fazi pomensko motivira izrazijsko že ustaljene lekseme z možnostjo novega ali dopolnjujočega opomenjanja, izraz z novim dodanim pomenom pa se lahko potem pomensko osamosvoji in ostane na ravni homonimov (Žele 2004: 136). Največ možnosti za novo leksikalizacijo ponuja metaforizacija, ki deluje po načelu podobnosti oz. asociativnosti, saj je metaforična zveza med dvema vsebinama predstavama možna, če vsebina enega denotata asociira določene vsebinske (predstavne) prvine drugega denotata. Za metaforo je značilno vnašanje novih pomenskih sestavin, kot povezovalna prvina med motivirajočim in motiviranim pomenom lahko nastopa kar koli, pri metonomiji pa se hierarhija pomenskih sestavin spreminja (Snoj 2003: 397 po Vidovič Muha 2000). Poleg vnašanja novih pomenskih sestavin v motivirani pomen na ravni slovarskega pomena in medsebojnega vplivanja dveh denotatov na ravni vsebinskih lastnosti je za večpomenskost pomembno izhodišče tudi razmerje med KPS živo in človeško pa tudi konkretno (pojmovno) in človeško (Vidovič Muha 2006: 34), torej prenašanje lastnosti živo/človeško na neživo/nečloveško in obratno. Tipičen primer metafore je npr. *filmska zvezda*.

V filmski terminologiji se 'poskusna epizoda televizijske serije, ki jo filmski studio glede na odziv želi prodati televizijskim programom' imenuje *pilot*, izvorno imenovan *television pilot*.¹¹ SSKJ vsebuje dve iztočnici:

pilót¹ -a m (o)

1. kdor je usposobljen za pilotiranje, vodenje letala, vesoljske ladje: postal je pilot; letalski, vesoljski pilot; pilot helikopterja / civilni, vojaški pilot; jadralni, motorni pilot; pomožni, poskusni pilot

2. pomorski strokovnjak, ki vodi ladjo s sidrišča pred pristaniščem v pristanišče
in iz njega: izkrcati, vkrcati pilota;
izkušen pilot

♦ aer. avtomatski pilot *avtopilot*; zool. pilot
riba toplih morij s petimi do sedmimi
prečnimi progami, Naucrates ductor

pilót² -a m (o) grad. *pokončen nosilni*

gradbeni element, vgrajen, zabit v tla: betonirati, zabijati pilote; stavba je, stoji na pilotih; hrastov, železobetonski pilot / glava pilota *topi zgornji konec*

¹¹ Oxfordski spletni slovar: 2. a television or radio programme made to test audience reaction with a view to the production of a series. [Http://oxforddictionaries.com/definition/english/pilot?q=pilot](http://oxforddictionaries.com/definition/english/pilot?q=pilot). [Dostop: 26.8.2012.]

Noben pomen ne ustreza pomenu *televizijskega pilota*, hkrati pa se beseda kot izpeljanka pojavlja tudi v širši rabi, npr. *pilotni/pilotski projekt*. Pač pa SSKJ pozna pridevnik **piloten**: 2. knjiž. *poskusen*: pilotna proizvodnja, serija ♦ soc. pilotna raziskava *raziskava*, s katero se preizkuša raziskovalni postopek za obsežnejšo raziskavo; teh. pilotni čevalj. Lahko torej rečemo *pilotna oddaja*, *pilotna epizoda* > poenobesedeno **pilot**: *Ameriška televizijska mreža Showtime je namreč 3. marca zavrtela dveurni pilot za istoimensko serijo, ki ga je režiral Russell Mulcahy*. Novo leksikalizirana beseda je enakoizraznica¹² uslovarjenima leksemoma, saj med njimi ni pomenske ali predstavnne povezanosti. Se pa vsekakor *pilot* narečju pojavlja še v pomenu 'daljinski upravljalec', npr. *No, v naslednjih vrsticah sem jaz jaz, najdražja med ženami je najdražja med ženami, pilot pa je upravljavec programov na televiziji, ki je dejansko metafora za vprašanje, kdo odloča*, pri čemer je prišlo do metaforičnega prenosa: *pilot* (1) UPS oseba (človeško⁺), RPS ki je usposobljena za upravljanje (letala), (2) UPS naprava (konkretno), RPS za upravljanje (televizijskih programov),¹³ oboje pa je povezano preko asociacije s predstavo o vodenju, upravljanju nečesa. Tako lahko pilotiramo plovilo, metaforično pa tudi televizijo ali oddaje, npr. *Nima pojma, kako bi dvignil ratinge TV oddaji, ki jo pilotira njegova manekensko seksi, bujna, pozerska, a arogantna, povzpetniška in nepismena bejba, Elizabeth Hurley, sicer šefova hči*.

Metonimija kot tip pomenske izpeljave pa vključuje logično povezanost med vsebino izhodiščnega pomena in izpeljanega pomena; v motivirani pomen vstopa nova UPS, celotni motivirajoči pomen vključno z izhodiščno pomenskosestavinsko zgradbo pa dobi vlogo razločevalne pomenske lastnosti. Deluje po sintagmatskem načelu¹⁴ na propozicijski ravni, namreč razmerje med metonimično povezanima prvinama je prekrivno z razmerjem med propozicijskima sestavinama, npr. *pisanje* 1. delanje črk, številc na gladki površini (dejanje) → 2. kar nastane pri delanju črk (rezultat dejanja) = povedje → neprvi delovalnik (Snoj 2006: 81). Primer metonimije je recimo **kriminalka** (< kriminalni film): 1. *literarno delo iz življenja in delovanja kriminalcev in kriminalistov*: bral je predvsem kriminalke in stripe / napeta kriminalka / ekspr. roman je čisto navadna kriminalka // filmska upodobitev takega dela: gledati kriminalko / v kinu predvajajo same

¹² Enakoizraznice (homonimi) so pisno ali glasovno prekrivni leksemi na ravni jezikovnega znaka z različnimi vsebinskimi lastnostmi. Enakoizraznost lahko povzroči prevzeta beseda z besedo, ki v jeziku že obstaja, ali pa nastane naključno na besedotvorni ravni, npr. *dialektičen* 'nanašajoč se na dialektiko, nauk o splošnih zakonitostih razvoja narave, družbe in mišljenja' in 'narečen' ali *nasaden* 'nanašajoč se na nasad: nasadno sadjarstvo' in namenjen za nasajanje, natikanje: nasaden ključ'.

¹³ Uvrščevalne (UPS), kategorialne (KPS) in razvrščevalne pomenske sestavine (RPS) so obvezne samostojne sestavine slovarskega pomena. KPS so kategorialne lastnosti leksemov, npr. spol z živostjo, človeškostjo, števnostjo, vid itd., UPS so pojmovno širše, RPS pa pojmovno ožje pomenske sestavine, ki vzpostavljajo pomenskorazločevalna razmerja med pomeni leksemov s skupno UPS, npr. *pes*: *lovski pes* – RPS so določene glede na *lovski pes*, *lavinski pes* idr. (Vidovič Muha 2006: 30).

¹⁴ Raven urejanja linearnih razmerij med pomenskimi sestavinami; nanaša se na linearna razmerja med elementi skladenjske enote.

kriminalke 2. ženska oblika od kriminalec: kaznilnica za kriminalke. Pri metonimiji motivirani pomen vključuje motivirajoči pomen: *kriminalka* 'literarno delo iz življenja in delovanja kriminalcev in kriminalistov' → 'filmska upodobitev kakega dela' – to vse razloži že SSKJ. **Grozljivka** ima v SSKJ samo en pomen, tj. publ. *umetniško delo z grozljivo vsebino, zlasti film*: predvajajo napeto grozljivko. Termini se lahko rabijo tudi metaforično ob priložnostni rabi, ki poudari določeno vsebinsko lastnost, npr. *Golobičeva medijska grozljivka / kriminalka z imenom likvidacija* ipd. Metonimični prenos je tudi v naslednjih filmskih žanrih, ki jih SSKJ pozna samo kot *ženska oblika od vohun/pustolovec*: **vohunka** (< vohunski film), **pustolovka/pustolovščina** (< pustolovski film), **vampir** (< vampirski film, 'film o vampirjih', npr. *Danes bom gledala vampirje*). Novo opomenjene besede so še **moralka** 1. *nauk o morali* želja je v moralki istovetna z dejanjem / obravnavati problem v luči humanistične, katoliške moralke; slabš. katekizemska moralka / pisatelj je v romanu izpovedal svojo moralko *moralo* 2. žarg., šol. *družbeno-moralna vzgoja*: drugo uro imamo moralko in še prenos po metonimiji: 'film, ki temelji na posredovanju moralnih vsebin občinstvu'. Novoimenovan žanr je še **film katastrofe** (215) oz. **katastrofa**: po SSKJ 1. *dogodek v naravi, ki povzroči veliko razdejanje, uničenje* 2. nav. ekspr. *zelo hud, neprijeten dogodek z usodnimi posledicami, nesreča* 3. nav. ekspr. *uničenje, propad*, in še metonimično 'filmski žanr, kjer je osrednja tema katastrofa, ki grozi, da se bo zdaj zdaj zgodila oziroma se že dogaja, na primer potapljajoča se ladja, požar v stolpnici, naravni pojav, ki postaje smrtno nevaren (poplava, asteroidi, ki bo treščil na Zemljo)' (Košir 2010: 123). Tak primer je še (SSKJ) **detektivka** 1. *literarno delo iz življenja in delovanja detektivov: brati detektivke; napeta detektivka; psihološka detektivka; drama je pisana po vzorcu detektivk / filmska detektivka* 2. *ženska oblika od detektiv*: pri zasledovanju tihotapcev si pomagajo tudi z lepimi detektivkami / privatna detektivka. Detektivka je sicer posledica poenobesedenja (< detektivski film), kot metonimijo pa bi lahko razlagali takole: *detektivka* 'uslužbenka organov za javno, državno varnost' → 'film, ki predstavlja like uslužbenk organov za javno, državno varnost'. Pri metonimiji namreč, kot rečeno, motivirajoči pomen dobi pomenskorazločevalne lastnosti (podčrtano). Seveda pa je bolj verjetno, da je *detektivka* nastala po analogiji univerbizacije besednih zvez tega tipa.

Tobogan (< toboganski film) je 'film, v katerem je v ospredju akcija, ki niti za trenutek ne popusti' (Košir 2010: 154), *toboganski* se pojavlja v zvezi z žanrsko oznako, npr. toboganski akcioner, akcijski tobogan, toboganska grozljivka. Primer iz rabe: *Tobogan*, v katerem vsi pozitivci preživijo, vsi negativci pa umrejo. Toboganu je pomensko soroden **ringelšpil**, SSKJ: *ringelšpil* nižje pog. *vrtiljak*: voziti se na ringelšpilu; ringelšpili in gugalnice. V teh primerih gre za metaforično rabo, saj je povezovalna lastnost med slovarskimi pomeni leksemov asociativna: *ta film je (kot)*

ringelšpil (napet, poln akcije) > *ringelšpil*: Tako je polovica filma *The Island ringelšpil*, v katerem junaka (nekam zmenetasti Ewan McGregor, razkošna Scarlett Johansson) bežita iz hudo sporne ištuticije.

2.1.2.2 Besedotvorje

Zgornji primeri *detektivke*, *moralke*, *vojunke*, *kriminalke* pa so tudi primeri skladijskobesedotvornega vprašanja poenobesedenja oz. univerbizacije,¹⁵ kjer izhajamo iz najmanj dveh izraznih besed (in enim denotatom), največkrat so to imenske samostalniške besedne zveze s pridevniškim prilastkom. Zaradi jezikovne gospodarnosti večbesedna poimenovanja prehajajo v enobesedna tako, da se največkrat jedro besedne zveze opusti oz. morfemizira: detektivski film > detektiv-ka, tj. s pomočjo izpeljave. Očitno gre pri filmskih terminih, vsaj v okviru žanrov, največkrat za ženskospolske parne vzporednice k navadnim izpeljankam moškega spola.

Med več- in enobesednostjo prehaja tudi poimenovanje akcijskega filma > *akcija*, SSKJ 1. *prizadevanje, organizirana dejavnost z določenim ciljem*: akcija dobro poteka; voditi, začeti akcijo za pomoč poplavljenecem; sodelovati pri akcijah; mladinska delovna, nabiralna, napisna, trosilna akcija; akcija Rdečega križa; uspeh akcij // delo, delovanje sploh: družbena, politična akcija / njegovi drami manjka akcije; on je človek akcije / gasilci so stopili v akcijo. *Akcija* s pridevniško izpeljavo – razvrščanjem pridevniškega priponskega obrazila -ski prehaja v vrstni pridevnik *akcijski* in se tako terminologizira v *akcijski film*, seveda pa je v zvezah kot npr. *akcijska ponudba* prišlo do leksikalizacije novega pomena. Na prevzet leksem se lahko razvrščajo tuja obrazila, tak primer je *akcioner* z dokaj pogosto rabo (220). Na prevzet samostalnik *action* > *akcion* se pripenja obrazilo za tvorbo moškega spola -er (prim. *montažer*), ki v tem primeru v povezavi s povedno skladnjo pretvorbena ustreza besedotvornemu pomenu *predmeta kot nosilca povezave*:¹⁶ *akcion-er* ← [tisti, ki je v povezavi z] x^{akcion} ; ker gre v tem primeru za prevzet leksem, ga ne moremo ustrezno besedotvorno razložiti. Takšne tvorbe pa dokazujejo, kot je ugotovila že A. Žele (2004: 144), da leksem – ne le ta, temveč vsi, ki se tvorijo z različnimi tvorbenimi postopki in se izpeljujejo z različnimi obrazili – teži po čim večjih izrazijskih tvorbenih zmožnostih in nakazuje samo smer tvorbenih širitev; tako se npr. pojavi še večstopenjska tvorba *akcionerski* (5): Čprav je ravno tale ZF *akcionerska serija* na določeno dozo estrogena vedno pazila.

¹⁵ Poenobesedenje je poleg kratičnosti in krajšavnosti drugotna poimenovalna zmožnost.

¹⁶ Pomenska podstava povedi je namreč sestavljena iz povedja in udeležencev (okoliščine in delovalniki); jedro skladijske podstave pa je pomensko določeno z ustrežno prvino pomenske podstave povedi oz. propozicije. Povedje se povezuje z besedotvornim pomenom dejanja, lasnosti, stanja; prvi delovalnik z besedotvornim pomenom vršilca dejanja, nosilca lastnosti in povezave itd. (Vidovič Muha 2011: 85).

Poenobesedenje se kaže še v primerih animirani film > **animacija**, dokumentarni film > **dokumentarec**, gangsterski film > **gangsteriada** (45), npr. *Snatch je namrec še ena nasilna gangsteriada Guya Ritchieja, ki je žanr oživil s filmom Morilci, tatovi in dve nabiti šibrovki OZ. gangsterjada*, npr. *testosteronska gangsterjada* (priponsko obrazilo -iada še v **bondiada** (173) 'serija akcijskih filmov, v kateri je glavni junak vedno tajni agent 007, James Bond; poimenovanje za celotno serijo ali za posamezen film iz serije' (Košir 2010: 114)), romantični film > **romanca**: *Julia Roberts se na smrt zaljubi v na smrt bolnega Campbella Scotta; nekro-romanca, ki ne jamči preživetja*, pornografski film se z izpeljavo poenobesedi v **pornič** (1119) in celo **pornjak** (44) ter **pornjakar**, npr. *Glam ni imel namreč nič manj substance kot lasvegaški gangsterji in hardcore pornjakarji*.

V citatni in podomačeni različici se pojavljata **remake** (339) in **rimejk** (250): 'film, ki je posnet na podlagi drugega, že prej posnetega filma, ponavadi z istimi junaki in enako ali podobno zgodbo' (Košir 2010: 145). V SP je *remake* uvrščen, razlaga ga kot *nova različica, inačica*. Kot ustrezno slovensko poimenovanje se pojavljata tudi izraza **ponasnetek**¹⁷ in **predelava**. *Predelava* je samostalniška izglagolska navadna izpeljava (po Vidovič Muha 2011: 31), tj. tip tvorjenke (a₁), kjer se v pripono pretvarja jedrni del skladijske podstave¹⁸ in njen slovnični pomen, grafično zapisano takole: *predel-(a)va* ← [to, da se] predela[-Ø], [] → (a)va, predel-; *ponasnet-ek* ← [to, da se] ponasname[-Ø], [] → -ek, ponasnam-. Slednja izpeljava je iz glagolske sestavljanke¹⁹ (tip c₂) *ponasneti* ← [ponovno] nasneti, *predelava* pa iz *predelati* ← delati [drugače] (Vidovič Muha 2011: 73).

Zaradi sopomenskosti se kot dvojnice pojavljajo še naslednja poimenovanja in se navezujejo tudi na prvo poglavje: **žajfnica** (249), **limonada** (1526, vendar vključuje tudi napitek), **soap opera**²⁰ (280) in **soap-opera** (113). *Žajfnico* SSKJ navaja kot nižje pogovorno *milnico*, *limonado* pa ustrezno pod drugim pomenom definira kot 2. slabš. *čustveno, a vsebinsko prazno literarno, glasbeno delo*: ta roman je limonada; zdaj igrajo neko limonado; filmska limonada. Gre torej za

¹⁷ Geslo *ponasnetek** se v FidiPLUS pojavi 39-krat, vsi zadelki pa so iz mesečne brezplačne revije Premiera.

¹⁸ Skladijska podstava je »nestavčna podredna besedna zveza (s predvidljivo izjemo), katere predmetno- in slovničnopomenske sestavine so pretvorljive v tvorjenko; enota besedotvorne skladnje« (Vidovič Muha 2011: 331).

¹⁹ Sestavljanke določa predponsko obrazilo.

²⁰ Zanimiv je nastanek angleškega termina *soap opera*, saj prva raba izraza sega že v l. 1936, ko so dnevne radijske drame sponzorirali proizvajalci mil in detergentov. Vir: <http://www.etymonline.com/index.php?term=opera>. [Dostop: 26.8.2012.] Pomeni sentimentalno (radijsko ali televizijsko) igra v nadaljevanjih; serijo sentimentalnih iger, navadno iz družinskega življenja.

romantične serije z mnogo zgodbenih preobratov. Zanimivo je poimenovanje *žajfnica* v primerjavi s *soap opero*, saj 'soap' angleško pomeni milo, torej bi lahko rekli *milnica*, hkrati pa bolj negativno konotira; skupaj z *limonado* pa asociirata na čustvene ljubezenske zaplete v nadaljevanjih, ki solzijo oči vživetelega gledalca. Pri limonadi in žajfnici gre za metaforičen pomenski prenos: (SSKJ) **limonada** 1. osvežujoča pijača iz limoninega soka, vode, sladkorja: piti limonado; kozarec limonade / elipt., pog. prosim dve limonadi dva kozarca limonade 2. slabš. čustveno, a vsebinsko prazno literarno, glasbeno delo: ta roman je limonada; zdaj igrajo neko limonado; filmska limonada; in sicer v smislu *Ta film je kisel (jokajoč, cmerav, sentimentalen) kot limonada*; žajfnica pa je kalk (< nem. *die Seifenopera*, ang. *soap opera*). V isto žanrsko kategorijo sodi še **telenovela** (televizijska novela), ki pa naj bi v primerjavi z limonado imela neko zaključeno celoto oz. se po določenem (krajšem) številu delov končala; besede v SSKJ ni. **Telenovela** (7803) v sklopu besedotvorja sodi v skupino zloženik, ki je v celoti ali delno kalkirana; Vidovič Muha (2011: 296) ugotavlja, da danes lahko govorimo o ne le strokovni, ampak tudi publicistični in sploh siceršnji razširjenosti teh zloženik – to so zloženke z določujočimi sestavinami npr. *elektro-*, *energo-*, *foto-*, *agro-*, *e-*, *eko-*, *etno-*, *mega-*, *tele-* ipd. Telenovela je sicer v tej obliki že prevzet leksem, tvorjenost pa vseeno lahko dokazujemo z zamenljivimi sestavinami korenskih morfemov, prim. *tele-gram*, *tele-kino*, *tele-kamera*. **Miniserija** (627) oz. **mini-serija** (17) je prevzeta iz ang. *mini-series*, zato tudi tu govorimo zloženki z nadomestno sestavino skladijske podstave, prim. še **minifilm**, **minikviz** ipd.

Različen zapis izkazuje tudi leksem **twist** oz. **tvist**, homonim iztočnici v SSKJ: *tvist* tudi *twist živahen ples v štiričetrtinskem taktu, po izvoru iz Amerike: plesati tvist; rumba, samba in tvist // skladba za ta ples: igrati tvist*). *Twist* v filmski terminologiji pomeni 'nepričakovano in presenetljivo spremembo v zgodbi, ponavadi na koncu, tipičen in hkrati ključen del filmov iz žanra kriminalk in trilerjev' (Košir 2010: 62). V FidiPLUS *twist* izkazuje 101 zadetek, *twist* pa 1383, pri čemer zadetki niso povsem relevantni, saj vključujejo tudi poimenovanje za ples, ribiški pripomoček, naslov filma ipd. Vseeno je mogoče sklepati, da citatna raba, tj. *twist*, prevladuje. Ustrezen slovenski termin je **preobrat**, v SSKJ označen v terminološkem gnezdu: ♦ lit. *dejstvo, da se (zelo, odločilno) preusmeri potek dramskega dogajanja, pripovedi*, kar je pomensko blizu definiciji M. Košir, le da gre za drugo vrsto umetnosti. Enak pomen ima **zasuk**, kjer pa SSKJ le s poševnico loči pomenski odtonek: *zasuk razpoloženja, zgodbe*. **Preobrat**, ki pomensko povsem ustreza prevzetemu terminu, je nastal po besedotvornem postopku sestavljanja, zato gre za t. i. sestavljenko: *pre-obrat* ← [ponovni/drugačen] obrat, enako je *zasuk* izglagolski samostalnik iz *za-sukati* ← *sukati* [za(daj)], pri čemer ima predponsko obrazilo tudi vidsko

vlogo, saj nedovršnik spremeni v dovršnik, in sicer v trenutnost/dokončnost dejanja, prim. še *zabiti, zadeti* ipd.

Zanimive so tudi različice poimenovanja za *filmskega ljubitelja*: *filmoljub/-ec* (84), *filmofil* (214), *cinofil* (393); v prvem primeru gre za medponsko-priponsko zloženko s skladijsko podstavo 'tisti, ki ljubi film', grafičen zapis: *film-o-ljub-ec/Ø* ← [tisti, ki] ljubi[-Ø] film{-Ø}, [] → -ec/Ø, {} → -o-; -ljub-, film-; film- + -o- + -ljub- + -ec + -Ø.²¹ Pri zloženkah – ki imajo dvomorfemsko obrazilo – je v odvisnem delu skladijske podstave katero izmed treh stavčnih razmerij (prisojevalno, vezavno ali primično), podstava medponskega morfema je pretvorba enega izmed stavčnih razmerij, priponski morfem pa pretvorba jedra skladijske podstave in njegovega slovničnega razmerja (Vidovič Muha 2011: 33). V tem primeru gre za brezpredložno tožilniško vezavo, ki je mogoča pri vseh besedotvornih pomenih (tu Vd oz. vršilec dejanja), razen pri pomenu rezultata dejanja (Vidovič Muha 2011: 149). Pri *filmofilu* in *cinofilu* pa gre za zloženki z nadomestno sestavino v skladijski podstavi (-*fil*). *Cinofil* je pravzaprav samo črkovno prilagojen slovenskemu jezikovnemu sistemu iz *fran. cinophile* (cine = *fran. kino*), iz leksema nastajajo tudi izpeljanke *cinofilija, cinofilski*. Našteti izrazov ne moremo najti v SSKJ ali SP. Pri zloženkah z nadomestno (prevzeto) sestavino skladijske podstave kateri izmed členov besedotvorne podstave ni skladijskopodstaven, pa tudi kalkiran prevod morfemov skladijske zloženke pogosto pomensko ne ustreza. Dokaz zloženosti pa je zamenljivost korenskih morfemov prevzete zloženke npr. fonoteka – diskoteka (Vidovič Muha 2011: 297). Glede na število in mesto nadomestnih sestavin v besedotvorni podstavi ločujemo tri skupine: 1) zloženke z nadomestno določujočo sestavino, 2) zloženke z nadomestno določano sestavino in 3) zloženke z obema nadomestnima sestavinama. Pri *filmofilu* je nadomestna sestavina -*fil*, pri *cinofilu* pa obe, in tudi noben člen besedotvorne podstave ni skladijskopodstaven, saj *cine-* in -*fil* sama po sebi nič ne pomenita, morfema v slovenskem jeziku nista pomenonosna, lahko ju le kalkiramo.

Novejši tip zabavne serije je tudi *sitcom* (58), *sitkom* (27) oz. *sit-com* (46), ki slovenske ustreznice sploh nima. Pomeni 'specifičen žanr komedije, kjer si liki delijo skupno okolje, lahko isto stanovanje ali službene prostore, s šalami in humornim dialogom kot bistvenim elementom'. Že v izvorniku gre za nesistemska tvorjenko, in sicer postopek krnitve in sklopa besedne zveze *situation comedy* (situacijska komedija), kjer je vsaka podstavna beseda

²¹ Takšen grafičen zapis skladijske podstave v svoji monografiji *Slovensko skladijsko besedotvorje* uvaja A. Vidovič Muha.

krnjena do začetnih treh črk. Tako je prevzeta beseda prišla v slovenščino, pojavlja pa se v različnih zapisih, izvorno pravilno je *sitcom*; izpeljanka pa tudi *sitcomovski* (5). Podobno še *pop-art* (< Popular Art), *pop-artist*, *pop-artovski*, *pop-artističen* (127 zadetkov z vsemi oblikami) ali *popart*, *popartist*, *popartističen* (224 zadetkov z vsemi oblikami) in *pop art* z enakimi izpeljavami (404 zadetki, s presledkom tudi v izvornem zapisu). O nesistemskih tvorjenkah, pri katerih ne moremo govoriti o besedotvorni postavi in obrazilu so pisale N. Logar (npr. v 2004), I. Stramljič Breznik (2008) idr. Slednja takšne tvorjenke imenuje hibridne, predstavljajo pa kombinacijo morfemskih prvin iz dveh jezikov tako po domačem kot tujem modelu. V prvi tip mešanih tvorb (po Stramljič Breznik 2008: 156) uvrščamo tvorjenke s prevzeto podstavno prvino in tipičnimi domačimi tvorbenimi morfemi, npr. izpeljanka *twistanje* v *Twixtor je namenjen "twistanju" oz. "retimingu" scen v filmih*. V drugi tip tvorjenk se uvrščajo tvorjenke s kombinacijo domačih in prevzetih prvin, vendar po analogiji tujega tvorbenega vzorca, npr. že omenjeni *filmofil*, Stramljič Breznik navaja še *-holik*, *-holičarka*, npr. *filmoholičarka*, tudi še *kvazifilm* (s prevzeto prvino v prvem delu), *megafilm*, *popcornovski*. Leksem *popcorn* je metaforično poimenovanje za 'film z lahkotno vsebino'. V to skupino sodijo še tvorjenke s predporskimi obrazili npr. *post-*, *anti-*: *posttarantinovski* (5)/*post-tarantinovski* (3), *antifilmski*.

Sklapljanje kot nesistemski tvorbeni vzorec lahko poteka na ravni besedne zveze ali stavka. Nesistemskost se kaže v tem, da je število predmetnopomenskih besed nepredvidljivo, prav tako slovnična razmerja med njimi. Pogosto je sklapljanje krnov, in sicer v prvem tipu nastane tvorjenka s sklapljanjem krna in cele besede ali dveh krnov, ki ohranjata prepoznavna dela obeh besed iz besedne zveze (Stramljič Breznik 2008: 157). Tak primer je v filmski terminologiji npr. *dokudrama* (4) (< dokumentarna drama), avtorica navaja še primer *šokumentarec* (21) (< šokantni dokumentarec), *psihotriler* (87) (< psihološki triler). Sem sodi tudi *B-film* (127) (< B-movie, low-budget, budget), ki pomeni 'nizkopračunski film', posledično pa tudi 'film druge kategorije, nekvaliteten film'. Vprašanje je, iz katere postavne besede je nastal B-, mogoče iz (*low*)-*budget*. Še manjši, ekstremno nizek proračun pa imajo *mikrobudžetni* (22) filmi – novo glede na SP in SSKJ: *Kevina Smitha, ki je pred leti zablestel z mikrobudžetnim debijem Trgovci /.../*. Temu nasproten je *makrobudžet* (4).

Nepredvidljivo se lahko krnijo tudi nezačetni ali nekončni deli besede, sledeči primer razlaga N. Logar: *h'woodski* (575), »pri katerem je krnjeni del *-olly-*, torej skoraj cel predmetnopomenski morfem *holly-*, ki ima v ang. pomen 'božje drevesce' in je hkrati paronim

pridevniku holy, ki pa pomeni 'sveti', kar je bil verjetno tudi razlog za opustitev« (2006: 79). Zapisuje se tudi brez opuščaja kot *hwoodski* (199).

Sci-fi (244) je citatno prevzeta beseda iz angleščine, krnjeni sta podstavni besedi *science fiction* (83 – v rabi samo citatno), ustrežna slovenska kratica pa je *ZF* (2713), *znanstvena fantastika* (2482) – besedno zvezo najdemo v SSKJ kot pomenski odtonek iztočnice *znanstven*. Takšne inicialne kratice nastanejo iz od začetne črke/glasu krnjenih vseh predmetnopomenskih podstavnih besed (Logar 2006: 95).

2.2 Tehnologija

Na področju tehnologije je v zvezi s filmskim procesom največ (vsaj v publicističnih besedilih) prevzete leksike in kratičnih poimenovanj. Takšni so npr. pomenski kalki kot *animacija* < animirani film: (SSKJ) *animacija* film., gled. *navidezno oživljanje lutk, predmetov ali risanih figur s premikanjem, gibanjem le-teh*: od konstrukcije lutke je odvisna dobra animacija; tehnika animacije / avtor risanke je dobil nagrado za režijo in animacijo; pren. to je značilno tako za izbor kot za animacijo snovi. Pomensko polje v tem smislu se je razširilo predvsem na *računalniško animacijo*. *Tehnologija, sinhronizacija, produkcija, rekorder, digitalen* ipd. so sistemsko prevzeti iz globalnega jezika, tj. angleščine. (SSKJ) *sinhronizirati* 2. film. *narediti, da se slika in zvok v filmu med seboj časovno ujemata*: sinhronizirati film // z dodatnim tonskim snemanjem in montažo nadomestiti izvorni govor, jezik filma s kakim drugim jezikom: sinhronizirati tuje filme / sinhronizirati film v slovenski jezik.

Tudi z besedotvornega vidika je, ne glede na to, ali je besedotvorna podstava eno- ali dvodelna, leksika privzeta, načeloma pa se izpeljuje s slovenskimi priponskimi obrazili. Nekaj primerov: *audiovizualen* (56) (< audio-vizual-en), *avtostereoskopija* (3) (< avto-stereo-skop-ija), *kamkorder* (337) (kam-kord-er iz ang. *camcorder* oz. *video camera recorder*) – ta je tudi okrnjenka v izvornem zapisu, v slovenščini pa pisno prilagojena, *multimedija* (5738) (< multi-medij-a), *stereoskopija* (183) (< stereo-skop-ija iz ang. *stereoscopy*), *stereografija* (5) (< stereo-graf-ija), *videogram* (130) (< video-gram-Ø), *fonogram* (330) (< fono-gram-Ø iz ang. *phonogram*), *hologram* (553), *kinetoskop* (16) ipd. Vsi primeri so podredne zloženke in izpeljanke iz njih.

Novejše kratice in okrnjenke so pogosto shranjevalne enote za uporabnike ali pa načini zapisovanja podatkov: **DVD** (18013) (< *Digital Video Disc*), **BD**²² (*Blu-ray Disc* < *blue-violet laser* + *optical ray*), **USB** (ključ) (*Universal Serial Bus*), **HD-DVD** (*High-Definition DVD* ali *High-Density DVD*).

V zvezi s tridimenzionalnostjo se največkrat pojavljajo besedne zveze **3D tehnologija**, **3D snemanje**, **3D dvorana**, **3D preobrazbe** (*three-dimensional*)., pri čemer je tri-dimenzionalnost nadomestila okrnjenka dveh pomenskopodstavnih enot. **IMAX** (< *Image Maximum*) in **XpanD/xpand** sta novejša standarda 3D tehnologije.

Z vidika pomenotvorja je mogoče smiselno omeniti samo termin **okvir**, ki pomeni 'niz elektronskih slik'. To pomeni, da je leksem *okvir* pridobil nov pomen v zvezi z elektronsko tehniko, čeprav je termin v resnici samo prevod angleškega *frame*.

²² Bluray (6), blu-ray (167), blue-ray (8), blueray (13).

3 Povzetek

Cilj manjše, vzorčne raziskave in analize nabora gradiva s področja novejšje filmske leksike, zbrane iz filmskih kritik, napovednikov in magistrskega dela Mateje Košir, ki je nekaj teh leksemov identificirala kot termine, je bil ugotoviti, s katerimi postopki predstavljena novejšja leksika najpogosteje nastaja. Izhodiščna hipoteza je, da se zaradi popularizacije filma kot sredstva zabave in sprostitve množic v slovenskih besedilih pojavlja največ prevzetih izrazov. Zelo smiselno se je zdelo gradivo zbirati iz medijev s to tematiko, saj tam nova leksika najhitreje nastaja, se spreminja in uveljavlja. Sestavek je skušal sistematično zajeti različne vidike nastajanja nove leksike, pri vsakem je bil tudi v grobem opisan sam proces. V prvem delu je v ospredju prevzeta leksika, skupaj s glavnimi značilnostmi in tipi prevzemanja, v nadaljevanju pa sta predstavljena besedo- in pomenotvorni vidik.

Po pregledu nabora so se predpostavke potrdile. Iz predstavljenega gradiva je očitno, da je večina leksike prevzeta iz tujih jezikov, predvsem angleščine; tako je tudi potrjena teza, da je področje filma v Sloveniji vezano zlasti na ameriško popkulturo. Leksika ohranja izviren zapis ali pa se vsaj črkovno prilagodi jezikovnemu sistemu slovenskega jezika. Pogosto nastajajo priložnostnice, torej leksemi, ki jih uporablja predvsem določen filmski kritik, in v FidiPLUS predstavljajo zelo nizko število pojavitev, npr. *arty film* (dve pojavitvi), neredko pa nastajajo tudi nove besedne zveze – predvsem je to značilno za tednik Mladina, ki skoraj vsak žanr natančneje določi z vsaj enim pridevnikom, npr. *urbanistični šoker*, *znanstvenofantastični šoker*, *neogotski šoker*, *dramski šoker* ipd. Nasprotno od nastajanja novih besednih zvez pa prihaja do poenobesedenja, npr. *detektivka*. Del leksike se vsaj delno pomensko prekriva z že znanimi iztočnicami iz SSKJ, a se pojavlja v novih besednih zvezah. Zaradi izjemno visokega deleža prevzetih poimenovanj se je le v redkih primerih mogoče nasloniti na pomenotvorni vidik leksema, če je le-ta seveda rabljen v besedilu s filmsko tematiko. Razen nesistemskega besedotvorja in izpeljevanja pogosteje rabljenih besed nova leksika redko nastaja po drugih tvorbenih vzorcih (npr. tvorjenke iz predložne zveze, sestavljenke), če pa že, gre večinoma za prevzete vzorce, npr. *filmofil*. V sklopu nesistemskega besedotvorja pa so pogoste tudi kratice in različne druge mešane tvorbe, ki nastajajo s krni različnih delov besed do nepredvidljivih morfemov in števila črk. Primer za krnitev sredi besede je *h'woodski* (< *hollywoodski*). Po zgledu magistrske naloge Mateje

Košir in njenih poskusov definicij bi bilo treba natančneje zbrati, analizirati in zabeležiti več gradiva, da bi dobili širšo podobo hitrega razvoja leksike na filmskem področju.

4 Literatura

Ljudmila BOKAL: Prevezemanje glede na vrste. *Terminologija in terminografija* (ur. N. Ledinek, M. Žagar Karer, M. Humar). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009. 141–159. [Elektronska izdaja 2010.]

Marjeta HUMAR: Položaj in prihodnost slovenske terminologije in terminografije. *Terminologija in terminografija* (ur. N. Ledinek, M. Žagar Karer, M. Humar). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009. 141–159. [Elektronska izdaja 2010.]

Nataša LOGAR BERGINC: Nove tehnologije in nekateri nesistemiški besedotvorni postopki. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2004 (Obdobja 22). 121–132.

— — Norma v slovarju sodobne slovenščine: zloženke in kratice. *Družboslovne razprave* 21/48 (2005). 211–225.

— — Stilno zaznamovane nove tvorjenke – tipologija. *Slavistična revija* 54/Posebna številka (2006). 87–101.

Jerica SNOJ: Slovarska večpomenskost in slovensko leksikalno pomenoslovje. *Slavistična revija* 51/4 (2003). 387–409.

— — Metonimični pomeni: Sintagmatski vidik. *Slavistična revija* /Posebna številka (2006). 73–86.

— — Razumevanje metafore v leksikologiji. *Slavistična revija* 58/2 (2010). 269–288.

Irena STRAMLJIČ BREZNIK: Prevzete leksemske prvine in njihova besedotvorna zmožnost slovenščini. *Slavistična revija* /Kongresna številka (2008). 149–160.

— — Jezikoslovno-kulturološki pogled na slovenska cvetlična imena. *Terminologija in sodobna terminografija* (ur. N. Ledinek, M. Žagar Karer, M. Humar). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009. 141–159. [Elektronska izdaja 2010.]

Ada VIDOVIČ MUHA: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstvena založba filozofske fakultete, 2000.

- — Kategorialnost leksemov med slovarjem in slovnico. *Slavistična revija* 54/Posebna številka (2006). 24–42.
- — Izrazno-pomenska tipologija poimenovanj. *Slavistična revija* 55/1–2 (2007). 399–408.
- — Skladenjska interpretacija glagolskih predponskih obrazil – vprašanje propozicije. *Slavistična revija* 57/2 (2009). 251–261.
- — *Slovensko skladijsko besedotvorje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011.

Ines VORŠIČ: Sistemske in nesistemske tvorjenke v tiskanih oglasih. *Jezikoslovni zapiski* 16/1 (2010). 107–119.

Andreja ŽELE: Aktualizacijsko širjenje/ožjenje pomenja ustaljenega besedja kot odraz besedilne različnofunkcijskosti. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2004 (Obdobja 22). 133–148.

— — Enojezični slovarji – sledenje pomenskosti besed oz. kaj in kako pravi raba. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike / The Infrastructure of the Slovene Language and Slovene Studies*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2009 (Obdobja 28). 457–461.

— — O predponsk(oobraziln)ih glagolih v slovenščini. *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies* 7 (2009). 95–113.

— — Pomenotvorne zmožnosti z vidika /de/terminologizacije (v slovenščini). *Terminologija in sodobna terminografija* (ur. N. Ledinek, M. Žagar Karer, M. Humar). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009. 125–139. [Elektronska izdaja 2010.]

— — Glagoli na *-irati* v današnji slovenščini. *Slavistična revija* 59/2 (2011). 213–227.

Viri

Mateja KOŠIR: *Slovenska filmska terminologija v korpusu filmskih kritik*. Magistrsko delo (mentor T. Erjavec). Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko, 2010.

Korpus slovenskega jezika *FidaPLUS*. <http://www.fidaplus.net/>.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana: DZS, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Amebis, 2006. [CD-ROM.]

Slovenski pravopis. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, Amebis, 2003. [CD-ROM.]

Veliki angleško-slovenski slovar [av. Grad, Škerlj, Vitorovič]. Ljubljana: Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, Amebis, 2006. [CD-ROM.]

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 20. 9. 2012

Mateja Novak

Izjava kandidata / kandidatke

Spodaj podpisana Mateja Novak izjavljam, da je besedilo diplomskega dela v tiskani in elektronski obliki istovetno, in

dovoljujem

objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

Datum:

Podpis kandidata / kandidatke: